

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПІН УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Пруцакова О.Л., Пустовіт Н.А., Тарасюк Г.П.

ЕТИКА ВІДНОСИН З ПРИРОДОЮ
Навчальна програма для учнів 7(8) класів

Кропивницький – 2019

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з біології, екології та природознавства Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист Інституту модернізації змісту освіти №221/12-Г-967 від 27.09.2019 р)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 7 від 27 червня 2019р.)

Рецензенти:

Лазебна О. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології НПУ ім. М. П. Драгоманова;

Рейпольська О. Д., кандидат педагогічних наук, доцент, зав. лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Авторський колектив:

Пруцакова О. Л. (р. 1; р. 4);

Пустовіт Н. А. (р. 2; р. 3);

Тарасюк Г. П. (р. 5).

П 85 Етика відносин з природою: Навчальна програма для учнів 7(8) класів / О. Пруцакова, Н. Пустовіт, Г. Тарасюк. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. – 24 с.

ISBN 978-966-189-480-7

Навчальна програма курсу за вибором (факультативу) для 7(8) класів «Етика відносин з природою» є складовою однойменного навчально-методичного комплексу, розробленого згідно сучасних запитів і освітніх тенденцій. Програма запропонована для викладання у закладах загальної освіти, її зміст доповнює та конкретизує знання про антропогенну діяльність у довкіллі, набуті в процесі шкільної екологічної освіти, акцентуючи на причетності до екологічних проблем, прийнятті школярами компетентних рішень, формуванні екологічного вибору у щоденній побутовій діяльності, вмінні діяти так, щоб завдавати довкіллю щонайменшої шкоди. Програма спрямована на формування етичного підтримки у питаннях сталого розвитку, обізнаності й оцінці етичних аспектів Цілей сталого розвитку. Програму створено з урахуванням запитів освіти в інтересах сталого розвитку суспільства, Декаду якої завершено у 2015 році, та необхідності вивчення Глобальних цілей – Цілей сталого розвитку суспільства. Програма курсу за вибором (факультативу) «Етика відносин з природою» може використовуватись у закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Також – стати у пригоді студентам закладів вищої та слухачам післядипломної педагогічної освіти. Нею також можуть скористатись громадські організації екологічного спрямування, установи природно-заповідного фонду.

УДК 373.5.015.31.379.8.015.31]:502/504

ISBN 978-966-189-480-7

© Інститут проблем виховання, 2019

© ТОВ «Імекс-ЛТД», 2019

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма «Етика відносин з природою», запропонована для викладання у закладах загальної освіти, доповнює та конкретизує знання про антропогенну діяльність у довкіллі, набуті в процесі шкільної екологічної освіти. Програму створено з урахуванням запитів освіти в інтересах сталого розвитку суспільства, Декада якої була проголошена ООН у 2005-2015 роках. За результатами Декади і з врахуванням глобальних тенденцій Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році були визначені Цілі сталого розвитку (до 2030 року). Програму побудовано з урахуванням діяльності у зоні відповідальності школярів, трансформації теоретичних відомостей про глобальні тенденції у конкретні дії і вчинки у довкіллі, що гармонізують взаємодію учнів з природою, на основі і з урахуванням етичних аспектів взаємодії з природою.

Програма реалізує компетентнісний підхід в освіті і спрямована на реалізацію низки ключових компетентностей, насамперед – екологічної.

Програма «Етика відносин з природою» спрямована на формування у школярів уявлення про глобальні, регіональні і місцеві екологічні проблеми, виклики і загрози, уміння усвідомлено орієнтуватися в еколого-економіко-соціальних особливостях довкілля. Цей курс інтегрує і зацентровує екологічну інформацію природничих предметів, що склали основу для формування екологічно доцільної поведінки школярів, гармонізації їхніх відносин з природою.

Структура і зміст Програми базуються на принципах неперервності й наступності екологічної освіти, її інтеграції на основі міжпредметних зв'язків, гуманізації, практичної спрямованості.

Актуальність курсу. Представлений курс конкретизує мету екологічної освіти згідно з сучасними суспільними потребами та вимогами освіти сталого розвитку суспільства, який висуває вимоги формування діяльнісних якостей особистості з виразною природоохоронною спрямованістю. Вивчення курсу сприятиме формуванню екологічної компетентності, що передбачена Законом України «Про освіту».

Актуальність курсу в контексті світових тенденцій екологічної освіти. Програма є актуальною з позицій освіти сталого розвитку суспільства. Визнання світовою спільнотою необхідності свідомого регулювання взаємодії з природою, насамперед – запобігання наслідкам змін клімату й регуляції рівня споживання і використання природних ресурсів є необхідною умовою її збереження. Особливої уваги у вихованні екологічно компетентного громадянина потребує його ціннісна, емоційна та мотиваційна сфери, адже освіта сталого розвитку пов’язана не лише із зовнішніми виявами екологічної культури і компетентності – поведінкою і діяльністю, сумісними зі сталим розвитком, а й з питаннями етики, формування цінностей і забезпеченням ефективної участі населення у процесі прийняття рішень стосовно найближчого довкілля.

Метою впровадження цього курсу є формування у школярів знань про характер і сутність антропогенної діяльності у довкіллі, глобальні екологічні проблеми та їхні етичні й технологічні причини, власну роль і можливості у їхньому вирішенні. Серед цілей курсу – інформування учнів про сучасні тенденції глобального розвитку, відображені у Цілях сталого розвитку (Глобальних цілях, визначених Генеральною асамблеєю ООН у резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»). На меті також формування екологічної компетентності школярів, усвідомлення ними особистої причетності до екологічних проблем, власного впливу на довкілля внаслідок побутової діяльності, формування етичного підґрунтя екологічної діяльності і екологічного вибору.

Мета реалізується через розв’язання таких завдань:

- формування світоглядних знань про основні тенденції взаємодії суспільства і природи на сучасному етапі, взаємозалежність економіки, суспільного розвитку від стану довкілля;
- формування в учнів почуття причетності до екологічних проблем;
- формування спектру екологічних та етичних мотивів взаємодії з природою;
- формування навичок прийняття екологічно доцільних рішень і вибору екологічно безпечних стратегій діяльності у довкіллі;

- розвиток навичок співробітництва під час обговорення екологічних проблем;
- виховання почуття відповідальності за стан довкілля, усвідомлення місця людини в природі, усвідомлення необхідності дотримання природоохоронного законодавства;
- виховання ресурсощадливого споживача;
- вироблення у школярів умінь практично застосовувати здобуті екологічні знання, користуватися джерелами екологічної інформації, самостійно шукати, аналізувати і передавати її;

Структура і зміст програми «Етика відносин з природою» базуються на принципах неперервності і наступності екологічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, гуманізації, диференціації навчального матеріалу залежно від практичної спрямованості. Наскрізною компонентою програми є етичний аспект екологічної кризи, виникнення і вирішення екологічних проблем.

Практична складова курсу є важливою й обов'язковою, оскільки обґрунтування певних екологічних залежностей, доведення наявних тенденцій розвитку, зрештою – аргументація та вміння осмислювати й відбирати, оцінювати значущість і участь описаних екологічних і суспільних явищ у причинно-наслідкових зв'язках – це індикатори сформованості когнітивних процесів і прояви розвитку комунікативної, соціальної та екологічної компетентностей. Форми практичних занять і вправ є як наскрізними для всіх розділів, так і специфічними формами і методами для окремих з них.

Оцінюючи досягнення учнів в оволодінні навчальним матеріалом, необхідно керуватись критеріями, затвердженими МОН України, враховуючи при цьому: правильність і науковість викладення матеріалу; повноту розкриття понять і закономірностей; точність вживання екологічної термінології; ступінь самостійності відповіді; логічність і доказовість у викладенні матеріалу; ступінь сформованості інтелектуальних, загальноосвітніх, специфічних умінь (робота з картографічними, статистичними та іншими додатковими матеріалами).

Передбачається, що запропонований курс буде ефективним для гармонізації відносин з природою учнів 7-8 класів, тому йо-

го зміст побудовано з урахуванням принципу «звуження зони відповідальності» – від вивчення глобальних екологічних проблем до регіональних і місцевих та безпосередньо побутових екологічних проблем, розуміння впливу характеру свідомості на діяльність, а діяльності – на стан довкілля. І в зворотньому – стану довкілля на здоров'я людини.

Під час викладання курсу і оцінювання досягнень учнів слід звертати увагу на формування у школярів таких переконань:

- закони функціонування екосистем є об'єктивними. Тобто, на людину вони діють таким же чином, як і на всіх інших істот. Стабільність екосистеми зростає зі зростанням кількості її компонентів і урізноманітненням зв'язків у ній;
- екологічні проблеми стосуються всіх, і, навпаки – до створення екологічних проблем причетні всі. Тому й відповідальність за виникнення і вирішення екологічних проблем лежить не лише на державних управлінських структурах, а й на кожному громадянині;
- немає жодного виду людської діяльності, у процесі якого не використовуються природні ресурси. Різниця полягає лише в обсягах використання і споживання залежно від соціальної ролі і власних потреб та запитів;
- причиною зростання обсягів використання природних ресурсів є зростання особистих, родинних, суспільних потреб і бажань. Надмірні потреби призводять до збільшення навантаження на довкілля, розширення площі території, необхідної для їхнього задоволення. Тож власні потреби мають бути розумними, а не надмірними;
- вирішення багатьох екологічних проблем (особливо місцевого рангу) насамперед лежить у площині зміни побутових звичок та стилю повсякденної діяльності кожної людини. Цей процес тісно пов'язаний з умінням кожної особистості щодня свідомо обирати види діяльності і стратегії поведінки, побутові засоби, що здійснюють мінімальний вплив на довкілля.

Курс «Етика відносин з природою» призначений для використання у закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Він також може стати у пригоді студентам закладів вищої та слухачам курсів післядипломної педагогічної освіти. Нею також можуть скористатись громадські організації екологічного спрямування, установи природно-заповідного фонду.

На реалізацію програми відводиться 35 годин (1 година на тиждень), з яких: 18 годин теоретичних та 17 годин практичних занять.

**Програма курсу «ЕТИКА ВІДНОСИН З ПРИРОДОЮ»
(для учнів 7(8) класів, 35 годин, 1 година на тиждень)**

<i>Дата проведення заняття</i>	<i>Навч. час</i>			<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Виховні орієнтири, вимоги до навчальних досягнень учнів.</i>
	<i>Всього</i>	<i>теор.</i>	<i>практ.</i>		
	3	2	1	<p>Вступ. Коротка історія відносин суспільства з природою. Етапи взаємодії людини і природи в історичному аспекті. Поняття про коєволюцію, як шлях співіснування з природою.</p>	<p>Учні/учениці: <i>називають основні історичні етапи взаємодії людства з природою;</i> <i>пояснюють екологічні ризики полювання, колективного полювання, підсічно-вогневого землеробства;</i> <i>пояснюють роль природи у формуванні сучасного світогляду, його комплексний характер;</i> <i>наводять приклади причинно-наслідкових зв'язків у системі «су-</i></p>

					спільство-природа», розбалансовуючого впливу людської діяльності на природу.
	6	4	2	<p>РОЗДІЛ І. ЕТИЧНІ КОНТЕКСТИ У ВЗАЄМОДІЇ З ПРИРОДОЮ</p> <p>Тема 1. Що таке екологічна етика. Виникнення вчення про екологічну етику. Допустиме й недопустиме у відносинах з природою. Віддаленість у часі наслідків впливу на довкілля. Екологічний імператив, його значення у регуляції відносин з природою.</p> <p>Тема 2. Зміни екологічної свідомості і розвиток екологічної етики Еволюція екологічної свідомості у взаємодії з природою. Міфологічна, релігійна, наукова свідомість, їхні екологічні риси. Тотемізм, анімізм, фітолатрія та зоолатрія, їхнє значення у збереженні довкілля.</p> <p>Розвиток екологічної моралі й етики (закони про охорону природи і окремих видів у Київській Русі, Середньовічній Європі, інші).</p> <p>Основні напрями екологічної етики: екоцентрична етика (Б. Каллікотт і П. Венц), концепція біорегіону (Г. Снайдер), гео-</p>	<p>Учні/учениці: <i>називають</i> причини екологічної кризи, сучасні етичні проблеми, у галузі взаємодії з довкіллям;</p> <p><i>виражають</i> ставлення до сучасних етичних проблем;</p> <p><i>обґрунтовують</i> власну позицію у вирішенні сучасних етичних проблем;</p> <p><i>пояснюють</i> взаємозв'язок сучасного стану довкілля і переважного ставлення до природи; згубність споживацького ставлення до природи; необхідність пошуку і розбудови екоетичного ідеалу в суспільному розвитку;</p> <p><i>усвідомлюють</i> необхідність етичного регулювання діяльності у природі і щодо природи; важливість екологічного імперативу;</p>

			<p>етика (В. Немец, Л. Немецова), етика благоговіння перед життям (А. Швейцер).</p> <p>Всесвітня Хартія природи (1982).</p> <p>Етичні риси і принципи «глибинної екології».</p> <p>Принципи етики дикої природи.</p> <p>Тема 3. Сучасні екологічно-етичні проблеми</p> <p>Сучасні етичні проблеми і ситуації (надлишкове споживання в умовах наявності бідності і обмеження ресурсів, погіршення якості середовищ існування живих істот, упереджене ставлення до кліматичних та інших мігрантів, проблема знищення диких тварин і рослин, збирання лікарських трав, функціонування притравкових майданчиків і собачих боїв, утримання собак на ланцюгу, (не)допустимість полювання і сафари, тестування косметичних і медичних засобів на тваринах, утримання диких тварин у нестерпних умовах, використання диких тварин у індустрії розваг – у дельфінаріях, цирках, фотографуванні тощо, носіння натурального хутра, вживання м'яса, торгівля і контрабанда диких видів, догхантерство тощо), способи їхнього вирішення.</p>	<p><i>наводять приклади екологічних аспектів різних релігій і вірувань, впровадження традицій, що зберігають довкілля; зв'язку тотемізму, анімізму, фітолатрії та зоолатрії зі збереженням довкілля;</i></p> <p><i>роблять висновок про духовні і технологічні причини екологічної кризи, необхідність виходу із кризи шляхом змін в екологічній свідомості і споживанні, можливість екологічних змін на краще через зміни у власній свідомості: визнання права на існування за іншими істотами, сприйняття природи як цінності, незалежно від корисності для людини її об'єктів.</i></p>
--	--	--	--	---

			<p>Тема 4. Чи можливий ідеальний світ Екоетичний ідеал – поняття про світ, де благополуччя природи досягається поряд із задоволенням людських потреб.</p>	
11	5	6	<p>РОЗДІЛ II. ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ</p> <p>Тема 1. Що таке екологічна система і як вона функціонує?</p> <p>Поняття про екологічні системи і взаємозв'язки компонентів у них. Підтримка балансу у екосистемі. Вплив антропогенної діяльності на природні системи.</p> <p>Проблема вичерпання ресурсів і забруднення екосистем, її наслідки.</p> <p>«День екологічного боргу».</p> <p>Тема 2. Сталий розвиток суспільства і його складові.</p> <p>Поняття «сталий розвиток суспільства», його складові. Необхідність врахування екологічних наслідків економічного і соціального розвитку суспільства. Самміт у Ріо-де-Жанейро (1992). «Порядок денний на XXI століття» і наступні зустрічі, їхні значення у регуляції відносин у сис-</p>	<p>Учні/учениці: <i>називають</i> основні складові стійкого (збалансованого розвитку), основні документи сталого розвитку суспільства, причини і наслідки явищ та процесів, відображених у ЦСР;</p> <p><i>пояснюють</i> значення і важливість збереження зв'язків в екосистемах, їхніх ланок; сутність і особливості збалансованого розвитку суспільства; значення ЦСР;</p> <p><i>оцінюють</i> нерівномірність суспільного розвитку різних регіонів світу, екологічні наслідки і ризики традиційного суспільного розвитку і виснаження ресурсів у різних регіонах світу; глобальну значущість ЦСР;</p> <p><i>порівнюють</i> забезпеченість життєво необ-</p>

		<p>темі «людина – природа». Сталий розвиток суспільства і екоетичний суспільний ідеал.</p> <p>Тема 3. Цілі сталого розвитку</p> <p>Декларація 1000-ліття ООН (2000), Прийняття етичних цінностей, принципів і ключових чинників розвитку.</p> <p>Цілі сталого розвитку (2015), їхні основні характеристики.</p> <p><i>Ціль 1. Подолання бідності у всіх її формах і усюди.</i> Що таке бідність і чому вона виникає? Регіони її найбільшого поширення. Чого позбавлені бідні люди.</p> <p><i>Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталості сільського господарства</i> Голод і його поширення. Причини голоду. Засоби боротьби з голодом.</p> <p><i>Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці</i> Дитяча смертність, де вона поширена і чому. Звички, що призводять до ранньої смертності і каліцтв. Життя як цінність.</p>	<p>хідними ресурсами різних регіонів світу;</p> <p><i>характеризують</i> сталий (збалансований) розвиток як механізм коеволюції і можливий шлях виходу з кризової ситуації;</p> <p><i>усвідомлюють</i> різноманітність світових умов, ресурсів, рівнів розвитку і споживання, необхідність збалансованості економічних і соціальних досягнень із відтворюваністю екосистем, необхідність передбачення наслідків впливу діяльності людини на природу; необхідність цінувати наявні умови і ресурси у своїй країні чи регіоні, бережливого ставлення до них; наявні ресурси і соціальні здобутки як цінність;</p> <p><i>роблять висновок про</i> важливість збалансованості екосистем, залежність стану навколишнього середовища і особливостей екологічної свідомості; обмеженість і вичерпність природних ресурсів, необхідність</p>
--	--	--	--

		<p><i>Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якійсної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх</i> Освіченість. Рівень і якість освіти в різних регіонах світу. Регіональні особливості здобування освіти. Що повинна вміти освічена людина. Освіта як цінність.</p> <p><i>Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток</i> Гендерна рівність. Різниця між можливостями і правами. Дискримінація за гендерними ознаками. Традиційні ролі жінок і чоловіків у суспільстві, необхідність їхньої корекції у зв'язку із суспільним розвитком. Рівність як цінність.</p> <p><i>Ціль 6. Забезпечення наявності і раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх</i> Кількість прісної води на планеті і її поширення. Рівень забруднення прісних вод. Способи отримання води в різних регіонах. Вода як цінність.</p> <p><i>Ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх</i></p>	<p>прогнозування наслідків антропогенної діяльності і власного впливу на довкілля; про ресурсний і суспільний потенціал власної країни, ступінь її господарського використання і виснаженості ресурсів, стан довкілля своєї країни внаслідок господарської діяльності, необхідність коригування власного споживання;</p> <p><i>дотримуються правил поведінки у природному середовищі і вимог сталого розвитку в споживанні.</i></p>
--	--	---	---

			<p>Енергія як рушій прогресу. Енергетично забезпечені і незабезпечені регіони світу. Способи виробництва і заощадження енергії. Екологічні ризики виробництва енергії.</p> <p><i>Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх</i> Безробіття, його причини та наслідки. Робочі міграції та проблеми, що виникають. Екологічні ризики економічного зростання.</p> <p><i>Ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям</i> Поняття інфраструктури й інновацій. Їхнє значення для суспільного розвитку.</p> <p><i>Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними</i> Глобальна проблема нерівності доходів. На що впливає рівень доходів. Екологічні і соціальні ризики нерівності доходів</p> <p><i>Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів</i></p>	
--	--	--	--	--

		<p>Урбанізація як глобальний процес, причини і поширення. Екологічні і соціальні ризики урбанізації. Що можуть і повинні робити мешканці, щоб їхній населений пункт був сталим.</p> <p><i>Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва</i> Споживання. Рівень споживання в різних регіонах світу. Співвідношення виробництва і споживання. Екологічні ризики надмірного споживання.</p> <p><i>Ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками</i> Причини змін клімату. Докази змін клімату і різних регіонах світу. Наслідки змін клімату. Екологічні і соціальні ризики змін клімату.</p> <p><i>Ціль 14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку</i> Роль океанської екосистеми у планетарних процесах. Забруднення океанів: джерела, екологічні і соціальні наслідки. Сміття в океані, етичні і технологічні причини явища. Перевиллов. Наслідки змен-</p>	
--	--	---	--

			<p>шення біорізноманіття в океані.</p> <p><i>Ціль 15. Захист та відновлення екосистеми суші та сприяння їхньому раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття</i></p> <p>Роль ґрунтів у біосфері. Розподіл родючих ґрунтів у світі. Причини деградації ґрунтів. Ґрунт як цінність.</p> <p>Поширення і особливості лісів, їхня роль у біосфері. Причини знищення лісів (заради деревини та її продуктів, заради звільнення територій для інших господарських цілей, заради забезпечення від небезпечних видів тварин тощо). Опустелювання. Кліматичні і господарські причини. Екологічні і суспільні ризики зведення лісів і опустелювання.</p> <p>Господарська діяльність людини як чинник зменшення біорізноманіття: вилучення земель під пасовища, забудову, добування корисних копалин, руйнування екологічної мережі. Біорізноманіття як цінність.</p>	
--	--	--	---	--

			<p><i>Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях</i></p> <p>Насильство і його форми. Забезпечення рівного доступу до правосуддя. Сутність і причини тероризму. Боротьба з проявами тероризму в різних країнах.</p> <p><i>Ціль 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку</i></p> <p>Сутність міжнародного співробітництва для збалансованості. Міжнародна допомога, її напрями. Переваги збалансованого світу.</p>	
	6	3	<p>РОЗДІЛ III. Ціль № 12 ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО</p> <p>Тема 1. Ощадливе споживання як прояв етичного ставлення до ресурсів.</p> <p><i>«Свій до свого по своє» – принцип сталого споживання (вибір місцевих, сезонних продуктів на вагу, мінімум упаковки тощо)</i></p>	<p>Учні/учениці:</p> <p>називають традиційні і альтернативні джерела енергії; види і джерела водозабруднень; основні способи поводження зі сміттям;</p>

		<p>Тема 2. Енергія, яку ми споживаємо. Енергетика, електроенергетика, головний принцип одержання електроенергії. Головний екологічний недолік електроенергетики, три категорії впливу електроенергетики на довкілля. Типи традиційних енергоустановок та їхній вплив на довкілля: ТЕС, ГЕС, АЕС. Альтернативна енергетика: геотермальна енергетика, біоенергетика. Екологічні і соціальні наслідки використання альтернативних джерел енергії. Етика енергоспоживання у державі і оселі (перехід до «зеленої» енергетики та економія електроенергії).</p> <p>Тема 3. Вода, яку ми споживаємо й забруднюємо. Обмеженість запасів прісної води на планеті та в Україні. Хімічне, фізичне, біологічне та теплове забруднення води. Вплив забруднення води на водне біорізноманіття. Евтрофікація. Новітні забруднювачі водойм (медикаменти, косметичні засоби тощо).</p> <p>Тема 4. Сміття, яке ми створюємо. Поняття про сміття. Склад сміття, причини збільшен-</p>	<p><i>пояснюють</i> роль пересічних громадян у створенні і вирішенні локальних і глобальних екологічних проблем; зв'язок між станом довкілля і здоров'ям людей;</p> <p><i>характеризують</i> роль пересічних громадян у процесі енергозбереження, водозбереження, збереження чистоти повітря і водойм; утворенні сміття;</p> <p><i>обґрунтовують</i> необхідність зміни і корекції побутових звичок для збереження довкілля; необхідність сортування сміття;</p> <p><i>порівнюють</i> екологічні наслідки виробництва енергії з відновлюваних і невідновлюваних джерел, захоронення, спалювання та переробки ТПВ;</p> <p><i>наводять приклади</i> екологічно безпечних очищувальних і мийних засобів; небезпек, пов'язаних з різними способами поводження з відходами; впливу на організм людини радіації, радону, шуму;</p>
--	--	---	--

			<p>ня обсягів ТПВ. Класифікація побутових відходів. Поняття «Життєвий цикл продуктів». Способи поводження з ТПВ (сміттєзвалища, спалювання, захоронення). Вторинна переробка – кардинальне вирішення проблеми сміття. Переробка паперу, скла, пластмас, металу тощо. Поводження з небезпечними відходами. Етика споживання і зменшення кількості відходів.</p>	<p><i>роблять висновок</i> про залежність кількості спожитих ресурсів від особистих потреб і звичок; про вплив побутової діяльності на якість очищення стічних вод; необхідність ресайклінгу,</p> <p><i>виявляють</i> ставлення до екологічних проблем як таких, до яких особисто причетні;</p> <p><i>дотримуються правил і вимог</i> поводження з відходами;</p> <p><i>застосовують на практиці</i> технології енергозбереження та повторного використання речей; шумозахисту, використання екологічно безпечних очищувальних і мийних засобів; способи зменшення впливу забруднень на організм людини, зменшення впливу електромагнітних полів.</p>	
	6	3	3	<p>РОЗДІЛ IV. Ціль № 13 – ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ</p> <p>Теми 1-2. Поняття про клімат Кліматичні особливості світу. Кліматичні показники.</p>	<p>Учні/учениці: <i>називають</i> основні чинники змін клімату та їхні наслідки;</p>

		<p>Історія кліматичних спостережень. Причини зміни клімату – природні й антропогенні. Глобальне потепління і його механізм. Парникові гази, їхні джерела і механізм впливу на клімат. Кіотський протокол і джерела парникових газів. Зміни інших кліматичних показників (кількості й режиму випадіння опадів, сили і напрямку вітрів, появи катастрофічних кліматичних явищ тощо). Перспективи змін клімату.</p> <p>Тема 3. Екологічні наслідки змін клімату Екологічні наслідки зростання середньорічної температури (глобальне потепління) і її наслідки (танення багаторічної мерзлоти, підняття рівня Світового океану, закислення океанів, спустелювання, зміна конфігурації природних зон, деградація традиційних екосистем та ландшафтів). Розширення ареалів існування видів рослин і тварин (міграції видів) і їхні наслідки – витіснення традиційних видів флори і фауни, деградація традиційних екосистем.</p> <p>Тема 4. Соціальні наслідки змін клімату</p>	<p><i>наводять</i> приклади і докази кліматичних змін; <i>пояснюють</i> взаємозалежність традиційного господарювання, причин і наслідків змін клімату; <i>оцінюють</i> роль людини у змінах клімату; <i>характеризують</i> соціальні й екологічні наслідки змін клімату. <i>характеризують</i> можливі та реальні заходи з відновлення природного середовища і запобігання наслідкам змін клімату; <i>роблять висновок</i> про необхідність прогнозування наслідків людської діяльності, власного впливу на довкілля, адаптації до кліматичних змін; <i>виявляють</i> ціннісне ставлення до природи, етичне і толерантне – до кліматичних мігрантів; <i>дотримуються</i> правил поведінки у природному середовищі і побутовій діяльності,</p>
--	--	---	--

			<p>Кліматичні міграції населення і їхні наслідки. Етичні проблеми, пов'язані з міграціями і мігрантами. Поява внутрішніх кліматичних міграцій.</p> <p>Поява нових хвороб, активізація хронічних захворювань, зростання смертності.</p> <p>Ризики і небезпеки в збереженні здоров'я людей у зв'язку з міграцією видів і зростанням температур.</p> <p>Необхідність змін у господарюванні (зміна компонентів сільськогосподарського виробництва, транспорту тощо).</p> <p>Тема 5. Запобігання наслідкам змін клімату Поняття про «карбоновий слід». Способи пом'якшення наслідків змін клімату (скорочення використання вуглеводневого палива, інших парникових газів, розвиток «зеленої» енергетики, регуляція споживання)</p> <p>Перспективи змін клімату в Україні та їхні наслідки.</p>	мінімізуючи вплив на клімат.	
	3	1	2	<p>РОЗДІЛ V: ЩО Я МОЖУ ЗРОБИТИ ЩЕ?</p> <p>Тема 1. Життя у світі, що змінюється Поведінкові пристосування до існуючих змін клі-</p>	<p>Учні/учениці: <i>аналізують</i> поняття «екологічний слід», чинники впливу на</p>

			<p>мату, змін в озоновому шарі та їхніх наслідків.</p> <p>Тема 2. Як і чим ми змінюємо світ Значення повсякденно-побутової діяльності як чинника впливу на довкілля. «Екологічний слід» і способи його зменшення.</p> <p>Регуляція власних потреб.</p> <p>Зміна способу життя у зв'язку з концепцією «повного (наповненого) світу», проголошеною у ювілейній доповіді Римського клубу (2018).</p>	<p>«розмір» екологічного сліду;</p> <p><i>оцінюють</i> роль людської діяльності як основного чинника створення екологічних проблем й екологічної кризи, вплив власних і родинних потреб, звичок і традицій на довкілля;</p> <p><i>виявляють</i> ціннісне ставлення до біорізноманіття, бережливе – до природних ресурсів; власну позицію щодо надмірних потреб, надмірного споживання, споживачького ставлення до природи, фактів порушення етики взаємодії з природою та її об'єктами.</p> <p><i>характеризують</i> джерела та соціальні й екологічні наслідки різних впливів людей на природу; заходи зі зменшення площі екологічного сліду;</p> <p><i>наводять приклади</i> звичок і традицій, які змінюють (збільшують та зменшують), розмір екологічного сліду «прихованих» ресурсів у товаровиробництві;</p> <p><i>порівнюють</i> рівень суспільного, родинно-</p>
--	--	--	--	--

				<p>го і особистого споживання у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються.</p> <p><i>роблять висновок про можливість пом'якшення екологічних проблем різного рангу через зміни у характері власних потреб, звичок, впровадження традицій, що зберігають довкілля, базуючись на поняттях справедливості, поваги до прав дикої природи, суспільної толерантності і коеволюційних механізмів;</i></p> <p><i>дотримуються</i> ощадливого самообмежувального споживання, регуляції потреб і вимог ресурсозбереження, механізмів збереження біорізноманіття; правил поведінки в довкіллі, вимог сталого (збалансованого) розвитку.</p>
--	--	--	--	---

ЛІТЕРАТУРА:

Білявський Г.О., Падун М.М., Фурдуй Р.С. Основи загальної екології : Підручник. – К.: Либідь, 1983. – 304 с.

Борейко В.С. Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин : метод. посіб. для вчителів / В.Є. Борейко, Н.А. Пустовіт. – К.: Логос, 2011. – 79 с.

Залеський І.І., Клименко М.О. Екологія людини : Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 288 с. (Альма-матер)

Национальный доклад Украины о гармонизации жизнедеятельности общества в окружающей природной среде. – К.: Новий друк, 2003. – 132 с.

Перетворення нашого світу : Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю ООН 25 вересня 2015 року. Режим доступу: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf

Програма дій «Порядок денний на XXI століття» (Самміт «Планета Земля», 1992). – К.: Інтелсфера, 2000. – 359 с.

Програма дій з подальшого впровадження «Порядку денного на XXI століття („Rio+5“»). – К.: Інтелсфера, 2000. – 59 с.

Пруцакова, О.Л. Пустовіт Н.А., Колонькова О.О. Екологія для дітей / Серія науково-популярних видань для дітей; М-во охорони навколиш. природ. середовища України. – К.: ГНОЗІС, 2007. – 68 с.

Сталий розвиток суспільства: 25 запитань та відповідей. – Тлумачний посібник. – К.: Поліграф експрес, 2001. – 28 с.

Стратегія СЕК ООН з освіти в інтересах збалансованого розвитку. – Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги Серія «Охорона навколишнього середовища». – К.: «Аспект-Поліграф». – 2006. – № 3.

Силвер Дж. Глобальное потепление без тайн. Путеводитель / Global warming demystified. A self-teaching guide. – М.: Эксмо, 2009. – 336 с.

Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : [методичний посібник] / Н.А. Пустовіт, О.О. Колонькова, О.Л. Пруцакова, Ю.В. Солобай, Г.П. Тарасюк, Є.В. Копилець – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 156 с.

Шапіро С., Флаєрти-Зоніс К. Людина і довкілля. – К.: Абрис, 1997. – 304 с.

Школа екологічного вчинку : [навчальний посібник] / Н.А. Пустовіт, О.О. Колонькова, О.Л. Пруцакова – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 156 с.

Штайнер Р. Человек и мир. Действие духа в природе. О пчелах. / Р.Штайнер М.: Энигма, 2003. – 336 с.

Наукове видання

Пруцакова Ольга Леонідівна
Пустовіт Наталія Афанасіївна
Тарасюк Галина Петрівна

Етика відносин з природою
Навчальна програма для учнів 7(8) класів

За заг. ред. Пруцакової О. Л.

Головний редактор – *Т. С. Самиляк*
Технічний редактор – *О. М. Корнілов*
Коректор – *Ю. А. Степаненко*
Комп'ютерна верстка – *М. А. Піскова*
Обкладинка – *Ю. В. Тарасова*

Видано державним коштом. Продаж заборонено.

Підп. до друку 14.08.2019. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. др. арк. 1,4.
Замовлення № 126. Наклад 300 пр.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05,
моб. тел.: (050) 457-24-24 – приймальня,
E-mail: design@imex.kr.ua